

ZAŁĄCZNIK NR 2.1.

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Bożena Taras

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

1987 – dyplom ukończenia studiów (tytuł magistra filologii polskiej), Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, tytuł pracy magisterskiej *Język komedii A. K. Czartoryskiego „Panna na wydaniu”*

1998 – dyplom uzyskania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, 1998, tytuł rozprawy doktorskiej: *Taniec jako dyskurs niewerbalny (analiza pragmalingwistyczna na przykładzie tańców ludowych ziemi rzeszowskiej)*

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

1.11.1998 do dziś Uniwersytet Rzeszowski (do roku 2001 Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie), Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej – adiunkt

1.10.1988–31.10.1998 Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej – asystent

1.10.1987–30.09.1988 Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej – asystent stażysta

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

a) tytuł osiągnięcia naukowego

monografia: *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne*

b) autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Taras Bożena, *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, s. 315.

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Monografia *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne* wpisuje się w nurt lingwistycznych badań przyczynkowych. Przedmiotem refleksji badawczej uczyniłam w niej agresję, złożone zjawisko społeczno-kulturowe z pogranicza językoznawstwa, socjologii, psychologii, filozofii i politologii, które w wyniku rozwoju cywilizacji i techniki nie zanika, lecz ewoluuje, przybierając nowe formy. Celem podjętych przeze mnie rozważań było stworzenie podstaw do dalszych badań nad agresywnymi zachowaniami uczestników aktów komunikacji ujawniającymi się w rzeczywistości językowej i pozajęzykowej, dzięki którym możliwy byłby ich systemowy opis. Dążąc do realizacji celu, podzieliłam rozważania na trzy części: teoretyczną, semantyczną i pragmalingwistyczną, które okala rama kompozycyjna – inicjalna i finalna.

Rama początkowa (*Zagadnienia wstępne*) pełni funkcję wprowadzenia do szczegółowych analiz. Składa się z dwóch części. W części pierwszej *Uwarunkowania zachowań agresywnych* przedstawiłam różnorodne determinanty agresji – konteksty społeczne, kulturowe, geopolityczne, medialne i aksjologiczne. Pokazałam, że jest to zjawisko złożone i wieloaspektowe o niejednorodnych, a tym bardziej o nieprzewidywalnych przyczynach konfliktów i napastliwych działań. Z tak szeroko nakreślonego kontekstu wyłania się współczesny świat, w którym każdy człowiek tkwi w jakiejś sytuacji komunikacyjnej i każdy – bez względu na warunki etniczno-kulturowe i przestrzenno-czasowe – może się stać biernym lub czynnym uczestnikiem aktu agresji: odbiorcą bezpośrednim (ofiara) bądź pośrednim (obserwatorem) i/lub nadawcą (potencjalnym agresorem). Człowiek jest więc podmiotem sprawczym zróżnicowanych strukturalnie działań agresywnych determinowanych: intencjonalnie, sposobem obrazowania świata i negowaniem konwencji obowiązujących w określonej wspólnotie społeczno-kulturowej. Omówieniu przyjętej w pracy perspektywy badawczej, ograniczającej zakres rozważań nad aktami agresji do agresji podmiotowej, służy część druga wstępu *Problematyka i metodologia badań*. Sformułowałam w niej tezę, że człowiek stał się agresywny, przeżywa kryzys, bo utracił miarę, tożsamość, innymi słowy, stał się bezradny wobec etycznej pustki, hipokryzji i braku norm. W kolejnych częściach monografii staram się uzasadnić tę tezę, poddając analizie znaczenie pojęcia *agresja* oraz wybrane kwestie agresywnych zachowań z perspektywy tożsamości, tabu i strategii komunikacyjnych. Argumentację opieram na różnorodnym materiale badawczym wyekscerpowanym z tekstów drukowanych, zwłaszcza ze słowników,

z ankiet przeprowadzonych wśród uczniów, studentów i więźniów oraz z tekstów zamieszczonych w mediach, w szczególności w Internecie.

Rozważaniom w części zasadniczej odpowiada trójdzielny układ pracy. W części pierwszej – teoretycznej – *Agresja w językoznawstwie i naukach pokrewnych*, składającej się z dwóch rozdziałów: *Charakterystyka psychologiczno-socjologiczna zachowań agresywnych* i *Badania nad agresją we współczesnym językoznawstwie polskim*, omówiłam podstawowe koncepcje badań socjologicznych, psychologicznych i lingwistycznych nad agresją. Zauważyłam, że uczeni, dążąc do zrozumienia agresywnych zachowań człowieka (w tym językowych), badają uwarunkowania psychospołeczne i biologiczne. Prowadzone przez nich obserwacje pozwalają określać wartości i wyjaśniać przyczyny napastliwości. Wiele uwagi poświęcają także badaniom nad formami agresji. Rozważania najczęściej poprzedzają wybranym określeniem rozumienia słowa *agresja*, by uniknąć trudności interpretacyjnych.

W części tej starałam się pokazać, że niezależnie od dziedziny nauki pojmowanie słowa *agresja* (i derywatów: *agresywny*, *agresywność*, *agresywnie*) charakteryzuje się wieloznacznością lub nieostrością znaczeniową (np. utożsamianiem pojęć *agresja* i *przemoc*), zaś analiza aktów agresji różnorodnością koncepcji teoretycznych. Przyczyn upatrywałam, z jednej strony, w odmiennych celach badawczych stawianych przez uczonych różnorodnych dziedzin (np. antropologii, biologii, filozofii, lingwistyki, pedagogiki, politologii, prawa, psychologii, socjologii), z drugiej strony, w innym spojrzeniu badaczy na ludzką naturę – psychikę oraz ciało. Zauważyłam, że mimo różnic terminologicznych i metodologicznych badania nad agresją oraz zachowaniami i postawami agresywnymi łączy ich waloryzacja aksjologiczna: od wyraźnego nacechowania pejoratywnego agresji, przez pozytywną przemianę zachowań agresywnych z siły destruktywnej w progresywną, po wyraźne nacechowanie pozytywne agresji.

Omówione w części pierwszej uwarunkowania zachowań ludzkich, wieloznaczność i nieostrość znaczeniowa słowa *agresja* oraz środki i strategie działań agresywnych w akcie komunikacji międzyludzkiej stanowią podbudowę teoretyczną zagadnień analitycznych przedstawionych w części drugiej i trzeciej. Podjęłam w nich próbę zobrazowania wzorca agresji metodą analizy semantycznej oraz opisanie wybranych aktów agresji metodą analizy pragmalingwistycznej. Są to – według mnie – najbardziej właściwe metody badawcze stosowne dla przyjętych założeń. Spośród wielu koncepcji semantycznych i pragmatycznych jako podstawy badań przyjąłam teorię semantyczną Anny Wierzbickiej (*Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006) oraz interdyscyplinarną koncepcję pragmalingwistyki Jefa Verschuerena (*Linguistic pragmatics and semiotics*, „Semiotica” 104-

1/2, 1995). Odwołałam się również do rozważań Renaty Grzegorzczukowej (*Znaczenie wyrażen a wiedza o świecie*, w: *O definicjach i definiowaniu*, Lublin 1993; *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001), Ronalda W. Langackera (*Gramatyka kognitywna: wprowadzenie*, Kraków 2009), George'a Lakoffa (*Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*, Chicago 1987), Jadwigi Puzyniny (*Język wartości*, Warszawa 1992), Edwarda Sapira (*Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978), Benamina Lee Whorfa (*Język, myśl, rzeczywistość*, Warszawa 1982), Stanisława Grabiasa (*Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994), Janusza Anusiewicza (*Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995), Starkeya Jr. Duncana i Donalda W. Fiske'a (*Face-to-face interaction: Research, methods, and theory*, New Jersey 1977), które mieszczą się w obrębie przyjętych metod badań.

Dzięki tak dobranym koncepcjom, możliwy stał się opis pojęcia *agresja* we współczesnej polszczyźnie. Przyjęte sposoby eksploracji pozwoliły mi dostrzec, że znaczenie leżące u podstaw ludzkiego poznania, porozumiewania się i kultury jest uwarunkowane socjokulturowo i podmiotowo. Oprócz tego ów dobór stworzył podstawy do ukazania złożoności omawianej problematyki – analizy różnych aspektów agresywności (lingwistycznych, psychologicznych, socjologicznych, komunikacyjnych) w kategoriach strukturalnych, funkcjonalnych, konsytuacyjnych i społeczno-kulturowych. Przyjęty punkt widzenia badania zachowań werbalnych i niewerbalnych w akcie agresji pozwolił ponadto postrzegać ów akt podmiotowo jako narzędzie ludzi komunikujących się w różnych dziedzinach ich aktywności. Wybór odpowiednich koncepcji, omówionych w rozdziałach trzecim *Wybrane zagadnienia analizy semantycznej* oraz piątym *Pragmalingwistyczne perspektywy analizy*, poprzedził analizę semantyczno-pragmatyczną prowadzoną w kolejnych częściach studium.

Nadrzędnym celem części drugiej *Agresja z perspektywy semantyki* stało się określenie, na podstawie badań empirycznych, jaki fragment rzeczywistości pozajęzykowej może być zapisany w słowie *agresja*. Rozpatrywałam sposoby konceptualizowania tego pojęcia, uznając, że analiza semantyczna pozwoli określić nie tylko jego rozumienie we współczesnej polszczyźnie, ale również warunkujące je motywy. W rozdziale czwartym *Znaczenie pojęcia „agresja” we współczesnym języku polskim* poddałam analizie definicje słownikowe i wypowiedzi użytkowników języka polskiego (uczniów, studentów i więźniów) o pojmowaniu *agresji*, by dowieść, że niełatwo jest określić konceptualizacje typowe dla ogółu populacji. Na podstawie analizy zawartości treściowej słowa *agresja* (i derywatów: *agresywność*, *agresor*, *agresyjny*, *agresywny*, *agresywnie*) w polskich źródłach

leksykograficznych wywnioskowałam o jego wieloznaczności. Podałam cztery kategorie, które – według mnie – składają się na znaczenie pojęcia *agresja* w odmianie ogólnej współczesnej polszczyzny: 1. AGRESJA TO ZACHOWANIE, 2. AGRESJA TO POSTAWA, 3. AGRESJA TO EMOCJE, 4. AGRESJA TO DZIAŁANIE: ATAK, INWAZJA, NAPAŚĆ. Zauważyłam ponadto, że proponowane przez użytkowników języka polskiego rozumienie pojęcia *agresja* różni się od wiedzy leksykograficznej. W rozumieniu potocznym AGRESJA TO przede wszystkim PRZEMOC.

Na podstawie analizy materiału egzemplifikacyjnego stwierdziłam, że konceptualizacje agresji zaproponowane przez uczniów, studentów i więźniów nie są jednolitym zbiorem obrazowania świata. Nakreślone w ich wypowiedziach obrazy nie tylko unaocniają różnice w pojmowaniu przez nich pojęcia *agresja*, ale przede wszystkim dowodzą, że na obrazowanie świata wpływają ich doświadczenia życiowe. Dlatego między poszczególnymi grupami rysują się różnice w konceptualizacji tego pojęcia. Studenci nazwie *agresja* przypisują różnorodne cechy znaczeniowe, głównie bezpośrednio odnoszące się do kategorii ogólnych, takich jak: PRZEMOC, DZIAŁANIE, ZACHOWANIE, STAN, POSTAWA, UCZUCIA/EMOCJE, ZJAWISKO, CECHA, KTOŚ/COŚ. Natomiast w języku uczniów i więźniów niewiele jest tego typu odniesień. Pojęcie *agresja* obrazuje przede wszystkim doświadczenia tych grup, odzwierciedlając ich postawy uczuciowe i woluntatywne. Konceptualizowana przez nich rzeczywistość jest doznany, otaczającym ich światem, stąd uczniowie i więźniowie częściej przywołują kategorie szczegółowe lub obrazowanie opisowe, przypisując nazwie *agresja* różne cechy znaczeniowe. W wypowiedziach uczniów najczęstsze konceptualizacje to: BICIE, WYMUSZANIE PIENIĘDZY, KOPANIE, KRZYCZENIE, PRZEKLINANIE, PRZEZYWANIE, OBGADYWANIE, WYŚMIEWANIE SIĘ, GROŻENIE, SZANTAŻOWANIE, ZNEĆCANIE SIĘ, (S)KRZYWDZENIE, ZŁOŚĆ, NIENAWIŚĆ, GNIEW, natomiast w wypowiedziach więźniów: GROŻENIE, WYŚMIEWANIE SIĘ, ZWYŻYWANIE, ATAK, (NAD)UŻYCI SIŁY, (PO)BICIE, WYWIERANIE PRESJI, WYMUSZENIE, WYŻYWANIE SIĘ, ZŁOŚĆ, NIENAWIŚĆ, GNIEW.

Na podstawie przeprowadzonych badań wskazałam cztery ogólne profile składające się na znaczenie pojęcia *agresja* w odmianie potocznej współczesnej polszczyzny: 1. AGRESJA TO DZIAŁANIE, 2. AGRESJA TO ZACHOWANIE, 3. AGRESJA TO EMOCJE, 4. AGRESJA TO KTOŚ/COŚ. Zauważyłam ponadto, że uczniowie, studenci i więźniowie przypisują *agresji* różne leksykalne elementy wartościujące. Z ich wypowiedzi wyraźnie wynika, że jest to nazwa o negatywnym nacechowaniu aksjologicznym, obrazująca

stan ich świadomości oraz system wartości przez nich preferowany. Oceny i emocje związane ze znaczeniem pojęcia *agresja* są skupione wokół obrazu pejoratywnego: AGRESJA TO ZŁO. Różnorodna, negatywnie nacechowana leksyka, która pojawia się w analizowanych tekstach, dowodzi jednostkowego charakteru wypowiedzi, a tym samym osobniczego stanu świadomości poszczególnych aktantów – uczestników aktu komunikacji. Wobec powyższego ustalenie semantycznego inwariantu pojęcia *agresja* stało się sporym wyzwaniem, które podjęłam i wyznaczyłam cechy wspólne (pomocne przy opisie leksemu *agresja*) szczegółowych, często indywidualnych konceptualizacji. Uznałam, że podstawowych komponentów znaczeniowych należy upatrywać w emocjach i uwarunkowaniach socjokulturowych. Źródeł pojęcia doszukałam się w emocjach negatywnych (*złość, nienawiść, gniew*), a jego granice wyznaczyłam porządkującymi opis składnikami znaczeniowymi (*agresor, ofiara, miejsce, czas, przyczyna, intencja/cel, działanie/zachowanie, skutek, ocena (wartościowanie)*). Do eksplikacji wprowadziłam ponadto odniesienia do ramy afektywnej *czuję* i do ramy wolicjonalnej *chcę spowodować*, by różne typy konceptualizacji pojęcia *agresja* nie różniły się między sobą strukturą semantyczną.

Szczegółową analizę semantyczną pojęcia *agresja* zakończyłam następującą eksplikacją:

agresja

wiele rodzajów rzeczy, które ludzie robią
wobec innych ludzi, czasem wobec zwierząt lub przedmiotów
w pewnych miejscach
przez jakiś czas lub w jakiejś chwili
kiedy ludzie robią te rzeczy, można o tych ludziach powiedzieć te rzeczy:
czują się dobrze z tego powodu
chcą żeby się zdarzyły te rzeczy
chcą, żeby innym było źle
wiedzą, że są to złe rzeczy

Mam świadomość, że przedstawiony opis semantyczny nie jest wyczerpującym. Uważam jednak, że definicja dobrze odzwierciedla poczynione obserwacje, ponieważ agresja pojmowana jest jako celowe, niejednolite, negatywne działanie o różnych implikacjach, podejmowane przez człowieka w określonym miejscu i czasie.

Do takiego rozumienia agresji odwołam się w jej trzeciej części *Agresja w świetle pragmatylingwistyki*, w której analizie poddałam wybrane aspekty współczesnej polskiej przestrzeni komunikacyjnej. Przedmiotem rozważań uczyniłam agresywne zachowania

aktantów pojawiające się zarówno w ich życiu codziennym – rodzinnym, szkolnym, jak i w otaczającej ich rzeczywistości politycznej czy medialnej. Rozdział szósty *Agresja i tożsamość* jest poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o tożsamość współczesnego człowieka – szczególnie młodego – w czasach napastliwości i brutalizacji zachowań werbalnych i niewerbalnych, w czasach egzystencjalnej niepewności determinowanej zmianami społeczno-kulturowymi i zanikiem wartości. Rozdziały: siódmy *Akty agresji a tabu komunikacyjne. Granice poprawności politycznej* oraz ósmy *Kłamstwo, manipulacja, wulgaryzacja. Komunikacyjne strategie agresji* są z kolei próbą pokazania szerzącej się tendencji językowo-kulturowej – detabuizacji i wulgaryzacji polszczyzny i rodzimej kultury. W wyniku analizy materiału egzemplifikacyjnego okazało się, że uczestnicy aktów agresji stosują strategie komunikacyjne w celu szokowania i prowokowania odbiorcy. Według mnie najbardziej charakterystycznymi agresywnymi działaniami podejmowanymi przez nadawcę są: używanie deprecjonujących środków językowych o funkcji ekspresywnej (wulgaryzmów, kolokwializmów, epitetów, inwektyw), stosowanie znaków niewerbalnych oraz poruszanie tematów tabu i głoszenie niekonwencjonalnych poglądów. Wskazałam również przyczyny napastliwości językowej uczestników aktu komunikacji, uznając, że w głównej mierze są one przejawem zmian kulturowych.

Poddając szczegółowej analizie działania podejmowane przez aktantów w akcie agresji, dostrzegłam zarówno ich uwarunkowania zewnętrzne: stosunkami społecznymi i kodem kulturowym określonej wspólnoty, jak i wewnętrzne: pracą ich mózgu. Dysfunkcja struktur podkorowych implikuje wprawdzie językowe lub pozajęzykowe zachowania agresywne, lecz chory nadawca-agresor nie wyraża stanów emocjonalnych świadomie, a poddany odpowiedniej terapii może zostać uleczony, stąd uwarunkowania te nie były istotne dla rozważań. Ważne dla przedmiotu badań były natomiast – według mnie – intencjonalne zachowania aktanta, nieskonwencjonalizowane, warunkowane społecznie i kulturowo, po które sięga świadomie, by zrealizować określone cele w agresywnym akcie komunikacji. Intencjonalność może mieć zresztą, zależnie od okoliczności, różne odniesienia nadawczo-odbiorcze, co implikuje rozbieżności w rozumieniu intencji (zaplanowanych, wyrażonych, odczytanych) przez nadawcę i odbiorcę komunikatu, a w konsekwencji możliwość odbioru przez tego ostatniego w zasadzie każdego przekazu jako agresywnego.

Całość pracy zamknęłam ramą finalną (*Uwagi końcowe*), w której obok wniosków zamieściłam postulaty badawcze. Na podstawie obszernej analizy rozumienia pojęcia *agresja* konstatowałam o jego wieloznaczności, o utrwalonym w jego znaczeniu obrazie świata widzianym, porządkowanym i hierarchizowanym przez uczestników aktu agresji oraz

motywowanym ich negatywnymi emocjami. Uznałam, że akty agresji są determinowanymi sytuacyjnie rezultatami działalności komunikacyjnej aktantów, którzy sięgają po agresywne zachowania językowe i niejęzykowe warunkowane socjokulturowo, by osiągnąć określone cele komunikacyjne. Zatem agresja jako rodzaj strategii nadawczej, jako świadome deprecjonowanie interlokutorów ma silne nacechowanie pejoratywne i konotuje intencjonalne zło: brutalność, siłę, przymus. Stwierdziłam, że wobec takiego rozumienia pojęcia nic nie upoważnia uczestników aktu komunikacji do sięgania po akty agresji. Nie wykluczyłam jednak zmiany zabarwienia słowa na pozytywne i zasadności bycia agresywnym w znaczeniu 'bycia aktywnym, dynamicznym'. Zauważyłam też, że trudno dziś przewidzieć, w którym kierunku będą podążać zmiany semantyczne wyrazu *agresja* (i derywatów); czy wciąż będą miały zabarwienie ujemne, a jeśli tak, to jakich obszarów rzeczywistości pozajęzykowej będą dotyczyły.

W monografii starałam się dowieść, że kluczem do zrozumienia agresywności jest przeżywający kryzys człowiek, którego agresywne zachowania determinowane są trudnościami w odnalezieniu się we współczesnym świecie. Człowiek bez wartości i tożsamości staje się bowiem podmiotem sprawczym działań agresywnych.

Mam świadomość, że przedstawione spostrzeżenia nie wyczerpują tematu, a prowadzą jedynie do wstępnych ustaleń. Kontynuacja badań nad językiem agresji i rozszerzenie pola obserwacji pozwoli dokładniej opisać związki między aktami agresji w rzeczywistości pozajęzykowej a stanem świadomości człowieka, wynikającym z uwarunkowań biologicznych, społecznych, kulturowych i właściwego mu postrzegania świata ukształtowanego przez jego własne doświadczenia sytuacyjne. Kierunki badań semantycznych mogą być wyznaczone, z jednej strony, synonimicznością pojęć *agresja* – *przemoc*, która dominuje w przeprowadzonych badaniach i, być może, jest przeważającą obecnie tendencją rozwojową w pojmowaniu tego słowa, a z drugiej, notowanym przez leksykografów pozytywnym wartościowaniem zachowań agresywnych w polu semantycznym człowieka, które w analizowanym materiale pojawia się wprawdzie okazjonalnie, ale możliwe, że badania rozumienia pojęcia *agresja* przeprowadzone wśród innych grup użytkowników współczesnej polszczyzny, na przykład wśród sportowców czy osób pracujących w reklamie lub marketingu, potwierdziłyby ów kierunek przeobrażeń semantycznych. Z kolei interdyscyplinarne badanie aktów agresji metodą pragmatyki lingwistycznej daje nieograniczone możliwości ich systemowej analizy, w której może być brana pod uwagę z jednej strony ich struktura i dynamika działań konstytuujących je, a z drugiej wpływ konsytuacji na tę strukturę i jej interpretację. Według mnie stwarza to

podstawy badawcze, dzięki którym będzie można nie tylko pokazywać różnorodność napastliwych działań, ale także uwzględniać zmiany dokonujące się w aktach agresji.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

W działalności naukowej, którą prowadzę od roku 1987, można wyróżnić dwa etapy. Pierwszy obejmuje lata 1987–1998, drugi lata 1999–2013. Cezurą jest rok 1998 – uzyskanie przeze mnie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa.

Pierwsze lata mojej pracy naukowej (1987–1998) to okres poszukiwań przedmiotu i sposobu badań, w którym przestudiowałam literaturę językoznawczą – polską i obcojęzyczną oraz poznałam różne metodologie, dzięki czemu dobrałam właściwą metodę badawczą do prowadzonych przeze mnie rozważań nad folklorem tanecznym ziemi rzeszowskiej. Równie ważne jak prace lingwistyczne były opracowania z innych dziedzin humanistyki: semiotyki, socjologii, psychologii, kulturoznawstwa, etnografii, muzykologii czy choreografii. W okresie tym opublikowałam pięć artykułów (zob. zał. 3.1., A.1.) i wygłosiłam dwa referaty (zob. zał. 4., A.), w których skupiłam się przede wszystkim na interdyscyplinarnych badaniach folkloru tanecznego (zob. zał. 3.1., A.1.3., A.1.4., A.1.5. oraz zał. 4., A.1., A.2.).

W 1998 r. ukończyłam pracę nad rozprawą doktorską *Taniec jako dyskurs niewerbalny (analiza pragmalingwistyczna na przykładzie tańców ludowych ziemi rzeszowskiej)*, która stała się podstawą do przeprowadzenia przewodu doktorskiego zakończonego nadaniem mi – uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie – stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa. W tym samym roku otrzymałam nagrodę II stopnia Rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie za osiągnięcia naukowe.

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora rozwijałam swoją aktywność naukową – wydawniczą, konferencyjną oraz prelekcyjną, publikując nie tylko artykuły, ale również monografie autorskie i redagowane oraz głosząc referaty i odczyty. W latach 1999–2013 wydałam dwie monografie autorskie (zob. zał. 3.1., B.1.), dwa tomy redagowane (zob. zał. 3.1., B.2.) oraz opublikowałam dwadzieścia dziewięć artykułów naukowych w specjalistycznych czasopismach, seriach i recenzowanych zbiorach prac językoznawczych, m.in. w „Biuletynie Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, „Języku Polskim” czy serii „Język a Kultura” (zob. zał. 3.1., B.3.). Wygłosiłam ponadto trzydzieści siedem referatów i odczytów na spotkaniach naukowych organizowanych przez liczące się w Polsce ośrodki uniwersyteckie i towarzystwa naukowe, m.in. przez Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet

Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Wrocławski, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego czy Polskie Towarzystwo Językoznawcze (zob. zał. 4., B.).

W latach 1998-2013 stopniowo poszerzałam krąg podejmowanej tematyki badawczej, włączając nowe obszary odnoszące się do różnorodnej problematyki językoznawczej, komunikacyjnej i kulturowej. W pracach poruszałam zagadnienia: 1) kultury ludowej ziemi rzeszowskiej, 2) agresji w języku i kulturze, 3) współczesnej polszczyzny wobec przemian kulturowych, 4) komunikacji międzyludzkiej i 5) kreowania świata w tekstach artystycznych.

1) Kultura ludowa ziemi rzeszowskiej

Problematyka ta stanowiła główny przedmiot moich badań do 1998 r. Zwieńczeniem była rozprawa doktorska opublikowana w 1999 r. w skróconej wersji zatytułowanej *Dyskurs taneczny ziemi rzeszowskiej. Analiza pragmalingwistyczna* (zał. 3.1., B.1.1.). Byłam pierwszą badaczką, która ujęła tematykę tańca w kategoriach lingwistycznych. Opisałam folklor taneczny ziemi rzeszowskiej jako wielotekstową strukturę mającą charakter określonego werbalno-niewerbalnego przekazu. Pokazałam, że ów przekaz jest wynikiem interakcji komunikacyjnej, która zachodzi między konkretnymi interlokutorami. Wykazałam ponadto, że relacje międzyludzkie warunkowane są społecznie i kulturowo. Monografia ta była pierwszym opracowaniem tańca ludowego jako zjawiska kulturowego o charakterze interdyscyplinarnym metodą pragmalingwistyki tekstowej.

Badanie kultury ludowej było (i nadal jest) mi szczególnie bliskie. Z jednej strony poznałam realia wiejskiej kultury materialnej i duchowej (w latach 1986–2006 mieszkałam na wsi), z drugiej zbliżyłam się do folkloru tanecznego od strony praktycznej i teoretycznej (w latach 1982-1991 tańczyłam w zespole folklorystycznym, w 1989 r. ukończyłam kurs kwalifikacyjny z dziedziny tańca, w 1991 r. otrzymałam uprawnienia instruktora tańca). Umiejętności, wiedza choreotechniczno-choreograficzna oraz udział w codziennym życiu podrzeszowskiej wsi sprawiły, że wybór regionu i tematu badań nie był przypadkowy.

Po obronie doktoratu badania nad folklorem ziemi rzeszowskiej znacznie poszerzyłam. Z jednej strony interesowało mnie, w jaki sposób rzeszowska wspólnota kulturowa postrzega i wartościuje otaczającą ją rzeczywistość. Problemy językowego obrazowania i stereotypizacji mieszkańców różnej płci (kobiet i mężczyzn) w obrębie tekstów folklorystycznych omówiłam m.in. w dwóch obszernych rozprawach: „*A ty babo jadawito...*” *Kulturowy i językowy obraz kobiety w folklorze rzeszowskim* (zał. 3.1., B.3.4.) oraz „*Jo se chłopok z witki...*” *Ludowy stereotyp mężczyzny w folklorze rzeszowskim* (zał. 3.1., B.3.10.). Odtwarzając wizerunek kobiety – Rzeszowianki i mężczyzny – Rzeszowianina, utrwalony

w języku i kulturze ziemi rzeszowskiej pod koniec XIX i na początku XX wieku, sięgnęłam po bogaty materiał egzemplifikacyjny. Stanowiły go teksty folklorystyczne tego regionu o rozmaitej przynależności gatunkowej: bajki, baśnie, legendy, podania, opowiadania, gadki, przyspiewki, pieśni, przysłowia, a także opisy etnograficzne rejestrujące zwyczaje, obrzędy i wierzenia.

Z drugiej strony podjęłam badania nad dziedzictwem kulturowym ziemi rzeszowskiej. Zauważyłam, że współcześnie tradycyjny folklor, w tym taneczny, jako fragment określonej rzeczywistości kulturowej nie istnieje, nie towarzyszy bowiem jak dawniej realnym sytuacjom obrzędowym i obyczajowym. Pod wpływem zmian cywilizacyjnych na wsi żywa kultura związana z życiem danej wspólnoty kulturowej, przez nią stworzona, odpowiadająca jej obyczajom i potrzebom uległa modyfikacji, rytualizacji i instytucjonalizacji. Regionalna tradycja stała się źródłem inspiracji artystycznych determinowanych określoną potrzebą społeczną, stąd można wyróżniać działalność folklorystyczną o estetyce stylizacyjnej oraz nurt folkloryzmu nawiązujący do tradycji chłopskiej. Zwróciłam na to uwagę w dwóch tekstach: *Folklor taneczny ziemi rzeszowskiej. Tradycja i współczesność* (zał. 3.1., B.3.26.) oraz *Kultura taneczna – tradycja i współczesność* (zał. 3.1., B.3.27.). Mam przy tym świadomość, że nieuniknione są procesy unifikacyjne poszczególnych kultur mimo podejmowanych działań lokalnych, regionalnych i narodowych. Przemiany społeczno-kulturowe są bowiem następstwem postępującej globalizacji. Dziś jednak trudno jednoznacznie odpowiedzieć, czy ochrona i kultywowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego mogą powstrzymać te tendencje. Problemy te są bardzo ważne dla lokalnych wspólnot i na pewno warte kolejnych opracowań, również we współpracy z badaczami z innych ośrodków akademickich.

2) Agresja w języku i w kulturze

Po roku 2001 głównym przedmiotem moich zainteresowań naukowych stały się akty agresji językowej. Już wstępna ekscerpca materiału oraz pierwsze prace poświęcone tej tematyce pokazały, że jest to zjawisko niejednorodne, ekspansywne, które można analizować z różnej perspektywy badawczej. Świadczą o tym takie teksty, jak: *Przekleństwa i wulgaryzmy w języku mieszkańców wsi rzeszowskiej* (zał. 3.1., B.3.16.), *O znaczeniu pojęcia AGRESJA w języku studentów* (zał. 3.1., B.3.23.), *Młodzi gniewni w Internecie – o agresywnych zachowaniach językowych młodzieży* (zał. 3.1., B.3.29.). Uznałam, że tej ważnej społecznie problematyce warto poświęcić szersze studium – monografię autorską, którą wskazałam jako osiągnięcie naukowo-badawcze (zob. Autoreferat, p. 4.).

Na ostateczny kształt mojej pracy o agresji niewątpliwie wpłynęły konsultacje i dyskusje, jakie prowadziłam w latach 2005–2006 podczas stażu naukowego, który odbyłam pod opieką prof. dra hab. Jana Ożdżyńskiego w Akademii Pedagogicznej w Krakowie (dziś: Uniwersytet Pedagogiczny).

3) Współczesna polszczyzna wobec przemian kulturowych

Kolejny obszar podejmowanych przeze mnie badań dotyczy studiów nad współczesną polszczyzną. Badaniami objęłam różne aspekty języka polskiego. Przeanalizowałam m.in. wypowiedzi medialne i internetowe oraz teksty prasowe, reklamowe i wyborcze. Szczególną uwagę zwróciłam na użytkowników współczesnej polszczyzny, uznając, że od ich kompetencji językowej, kulturowej i komunikacyjnej zależy kształt formułowanych przez nich wypowiedzi oraz ich moc wykonawcza (zob. *Język – kultura – public relations*, zał. 3.1., B.3.21.; *Ku stylowi wysokiemu konwersacji (na przykładzie audycji radiowej „Lista ważnych pytań”)*, zał. 3.1., B.3.19.). Ważnym artykułem dotyczącym tej problematyki był też tekst *Ekspansja wulgarności w języku i kulturze*, opublikowany w „Języku Polskim” (zał. 3.1., B.3.28.), w którym omówiłam zagrażający tożsamości narodowej proces dehumanizacji życia, deprecjonowania wartości oraz przedstawiłam przyczyny degradacji systemu socjokulturowego. Wskazałam również celowość działań, które przywracałyby wartości etyczne i estetyczne w zachowaniach językowych i pozajęzykowych – wzorcotwórczych i kulturotwórczych – kształtujących współczesną polszczyznę ogólną i kulturę wysoką.

Wśród innych artykułów związanych z tym obszarem badawczym warto wymienić teksty poświęcone wartościom, leksyce wartościującej czy sposobom wartościowania różnych zjawisk: *Jana Pawła II widzenie świata w orędziach na Światowy Dzień Pokoju* (zał. 3.1., B.3.25.), *Relatywne i antynomiczne wartościowanie kampanii irackiej* (zał. 3.1., B.3.22.), *Intertekstualność w spotach wyborczych (na przykładzie parlamentarnej kampanii wyborczej 2007)* (zał. 3.1., B.3.24.), *Wczoraj i dziś języka reklamy. Kilka spostrzeżeń* (zał. 3.1., B.3.9.).

Podstawą powyższych rozważań była przede wszystkim moja troska o kształt języka ojczystego w kontaktach oficjalnych, wynikająca z wrażliwości na piękno, dobro i prawdę ojczystej mowy. Tę wrażliwość rozwijałam w sobie od lat, uczestnicząc w konkursach recytatorskich (jestem laureatką ogólnopolskich konkursów recytatorskich, a za wysoki poziom artystyczny Zarząd Główny Towarzystwa Kultury Teatralnej w Warszawie przyznał mi Złotą Odznakę Recytatora) i doskonaląc swoje umiejętności w dziedzinie teatru (mam pierwszą kategorię instruktorską). Tę wrażliwość od lat starałam się również rozwijać w młodych użytkownikach współczesnej polszczyzny, dlatego badania naukowe łączyłam z aktywnością dydaktyczną, popularyzatorską, kulturotwórczą oraz organizacyjną (zob. zał.

4., B.15., B.16., B.17., B.28. oraz zał. 5.). Zatem moja działalność naukowa związana z problematyką współczesnej polszczyzny wobec przemian kulturowych miała wymiar promocyjny. Debatę o miejscu języka ojczystego w dzisiejszym społeczeństwie polskim oraz o różnorodnych postawach Polaków wobec niego ożywiały organizowane i współorganizowane przeze mnie konferencje naukowe: *Język nasz ojczysty: historia i współczesność polszczyzny*; *Słowa prawdy i życia Karola Wojtyły – Jana Pawła II* oraz *Od miłości do nienawiści. Językowe mechanizmy kreowania emocji* (zob. zał. 5.). Plonem tych konferencji są współredagowane przeze mnie monografie: *Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Słowa prawdy i życia. Szkice lingwistyczne* (współredaktor prof. dr hab. Kazimierz Ożóg) oraz *Od miłości do nienawiści. Językowe mechanizmy kreowania emocji* (współredaktor dr Wioletta Kochmańska) (zał. 3.1., B.2.1., B.2.2.).

Badania naukowe nad współczesną polszczyzną od wielu lat z powodzeniem łączę z krzewieniem rozumnej miłości języka polskiego opartej na znajomości jego zasad, rozwoju i znaczenia oraz na rozumieniu zjawisk językowych w ogóle (zob. Statut Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego), wygłaszając odczyty (zob. zał. 4., B.15., B.16., B.17., B.28.) i pracując z młodzieżą (zob. zał. 5.).

4) Komunikacja międzyludzka

Kolejnym obszarem moich rozważań naukowych były badania z zakresu komunikacji werbalnej i niewerbalnej. Z jednej strony analizowałam zachowania *twarzą w twarz* w tradycyjnych interakcjach komunikacyjnych, z drugiej zaś badałam nowe sposoby komunikowania się w rzeczywistości wirtualnej. Problematyka zachowań międzyludzkich została dotąd omówiona przeze mnie w kilku tekstach: *Lingwistyka a komunikacja niewerbalna (na przykładzie tańców ludowych ziemi rzeszowskiej)* (zał. 3.1., B.3.5.), *O kulturowej kompetencji komunikatywnej w folklorze tanecznym* (zał. 3.1., B.3.6.), *O niewerbalnych środkach prezentacji retorycznej* (zał. 3.1., B.3.7.), *Anonim w Internecie, czyli o komunikacji incognito* (zał. 3.1., B.3.13.), „*Słowo do słowa, robi się rozmowa*”, czyli *kilka spostrzeżeń na temat rozmowy* (zał. 3.1., B.3.11.). Szczególnie interesowały mnie zmiany wzorca komunikacyjnego interakcyjnych kontaktów interpersonalnych w przestrzeni wirtualnej. W artykule *Anonim w Internecie, czyli o komunikacji incognito* (zał. 3.1., B.3.13.) wykazałam, że kategoria anonimowości wpłynęła na zachowania internautów, wyzwalając w nich agresję. W internetowym akcie komunikacji przełamane zostały tradycyjne wzory kulturowe, a konwenanse świadomie odrzucone, o czym świadczył język ich wypowiedzi – dosadna frazeologia oraz wyrażenia nacechowane i wartościujące. Poddając analizie materiał wyekscerpowany ze źródeł elektronicznych, miałam świadomość, że omówiłam zaledwie

jeden z wielu aspektów komunikacji w Sieci. Nigdy nie miałam wątpliwości, że Internet stwarza nowe możliwości komunikowania się. Mimo to uważam, że rozwój techniki nie zrewolucjonizuje rozmowy, bowiem – jak pisałam w artykule „*Słowo do słowa, zrobi się rozmowa*”, czyli *kilka spostrzeżeń na temat rozmowy* (zał. 3.1., B.3.11.) – komunikacja tocząca się w przestrzeni wirtualnej nawiązuje do prymarnych cech gatunkowych rozmowy warunkowanych historycznie (partnerzy rozmowy, zmiana ról nadawczo-odbiorczych, wymiana komunikacyjna, interakcja, kooperacja, temat), ze szczególnym uwzględnieniem ustności i kontaktu *twarzą w twarz*.

Zmiany kulturowe w przestrzeni komunikacyjnej pragnę uczynić w przyszłości głównym obszarem prowadzonych przeze mnie badań naukowych.

5) Kreowanie świata w tekstach artystycznych

Ostatnim obszarem moich badań było poszukiwanie środków językowych, które kreują nową, artystyczną wizję świata. Z problematyki tej opublikowałam kilka artykułów: „*Któż zbadał puszcze litewskich przepastne krainy...*” *Mickiewiczowska kreacja lasu w „Panu Tadeuszu”* (zał. 3.1., B.3.12.), *Wartość lokalizacyjna lasu w „Panu Tadeuszu” Adama Mickiewicza* (zał. 3.1., B.3.14.), *Motywy słowiańskie w poezji Karola Wojtyły* (zał. 3.1., B.3.15.) oraz *Poetycka definicja czasu Haliny Poświatowskiej* (zał. 3.1., B.3.20.). Wykreowane obrazy lasu, Słowiańszczyzny czy czasu były wizją świata, przeżytą indywidualnie przez Adama Mickiewicza, Karola Wojtyłę i Halinę Poświatowską, którzy wyrazili ją za pomocą słów, nadając im symboliczno-kulturowy sens i emocjonalne nacechowanie. W tekstach *las*, *Słowiańszczyzna* i *czas* oznaczały raj utracony, zaś przywołane poetyckie kreacje stały się oczywistym dokumentem dziedzictwa kulturowego.

Prowadząc badania nad omówionymi wyżej tematami badawczymi, odwoływałam się do najnowszych interdyscyplinarnych metod analizy. Podstawę stanowiły prace odnoszące się do współczesnych koncepcji semantycznych, ujmujących znaczenie jako stan mentalny użytkowników języka, oraz pragmatolingwistycznych, uwzględniających rozmaite aspekty różnych teorii, np. teorii komunikacji, teorii aktów mowy, teorii tekstu. Korzystając ze współczesnych interdyscyplinarnych modeli analizy, mogłam uwzględniać w badaniach zarówno różnorodne konteksty (społeczne, psychologiczne, antropologiczne, kulturowe), jak i mechanizmy interakcyjne, kognitywne i przekazy multimedialne. Dzięki tak określonym teoretyczno-metodologicznym podstawom możliwe stało się prowadzenie wnikliwych analiz i przedstawienie szczegółowych ustaleń.

Bożena Tawar